

Στη στροφή της Ιστορίας, τα Βαλκάνια βρέθηκαν στο σταυροδρόμι ανάμεσα στη Δύση, όπου ο χριστιανισμός αντρειωνόταν κάτω από άγριους διωγμούς κι απλωνόταν ως η θρησκεία της ελπίδας, και στην Ανατολή, όπου οι χριστιανοί είχαν πια την πολυτέλεια να αναλώνονται στις θεολογικές διαμάχες, που προκαλούσαν οι αιρέσεις. Η απειλή του μανιχαϊσμού εμφανίστηκε τα 241 μ.Χ. καθώς ο νεαρός Πέρσης, Μάνης, αυτοαναγορεύτηκε Μεσσίας, απεσταλμένος του Θεού με καθήκον να βάλει την ανθρωπότητα στον σωστό δρόμο.

Είχε βάλει κάτω ζωροαστρισμό, μιθραϊσμό, ιουδαϊσμό και γνωστικισμό και είχε πάρει από κάθε μια θρησκεία όσα νόμιζε καλύτερα, συνθέτοντας μια δική του κοσμοθεωρία:

«Ο κόσμος αποτελείται από δυο αντίπαλα βασίλεια: Του Σκοταδιού και του Φωτός. Η Γη ανήκει στο βασίλειο του Σκοταδιού με τον άνθρωπο να είναι δημιούργημα του Σατανά. Παρ' όλα αυτά, οι άγγελοι του Θεού του Φωτός, έβαλαν κρυφά μέσα στον άνθρωπο μερικά καλά στοιχεία, όπως το πνεύμα, την εξυπνάδα και τη λογική. Ακόμα και η γυναίκα έχει μερικές φωτεινές αναλαμπές, αν και είναι το αριστούργημα του Σατανά, ο πιο καλός του πράκτορας για να βάλει τον άνδρα σε πειρασμό. Αν ο άνθρωπος αρνηθεί τη σαρκική επαφή, την ειδωλολατρία και τη μαγεία κι αν κάνει ασκητική ζωή χορτοφαγίας και νηστείας, τότε τα φωτεινά σημεία που υπάρχουν μέσα του θα υπερισχύσουν των σατανικών ορμών και θα τον οδηγήσουν στη σωτηρία».

Επί τριάντα ολόκληρα χρόνια, ο Μάνης δίδασκε τη νέα θρησκεία, προκαλώντας την οργή του ιερατείου των Μάγων της Περσίας. Επιτέλους, στα 271, κατάφεραν να πετύχουν τη θανατική του καταδίκη. Ο Μάνης σταυρώθηκε, ενώ οι δικαστές του τον έγδαραν, γέμισαν το δέρμα του με άχυρα και το κρέμασαν σε μια πύλη, στα Σούσα. Δεν αναστήθηκε. Το μαρτύριό του όμως προκάλεσε αυτό που οι μάγοι είχαν φοβηθεί. Η πίστη μεταβλήθηκε σε άγριο φανατισμό κι εξαπλώθηκε ταχύτατα σε ολόκληρη τη Δυτική Ασία και τη Βόρεια Αφρική. Έναν αιώνα αργότερα, ο Άγιος Αυγουστίνος των Καθολικών (354 - 430) προσχωρούσε στον μανιχαϊσμό, στον οποίο θήτευσε δέκα ολόκληρα χρόνια, πριν να τον κερδίσει οριστικά ο χριστιανισμός. Οι πιστοί της θρησκείας υπέστησαν μαζί με τους χριστιανούς τους σκληρούς διωγμούς του Διοκλητιανού, επέζησαν, επιβίωσαν και μετά την εξαπλώση του ισλαμισμού αλλά, από εκεί κι έπειτα, άρχισαν να λιγοστεύουν. Έπαψαν να υφίστανται, στα χρόνια του Τζένγκις Χαν (1155 - 1227). Η θρησκεία τους άντεξε χίλια χρόνια.

Νωρίτερα, στα 178, ένας επικούρειος φιλόσοφος, ο Κέλσος, τον οποίο γνωρίζουμε μέσα από τα καταγγελτικά κείμενα του απολογητή της χριστιανικής θρησκείας, Ωριγένη, ηγήθηκε

μιας φιλοσοφικής αντεπίθεσης των ιδεών του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Χαρακτήρισε αναξιόπιστες τις γραφές και ονόμασε τον χριστιανισμό «ελπίδα των σκωλήκων», κοροϊδεύοντας το πώς ο Θεός, όταν σαν μάγεις βάλει φωτιά, θα ψήσει όλους τους άλλους πλην των χριστιανών, ζώντων και νεκρών. Και έκανε έκκληση στον λαό να επιστρέψει στην πατρογονική θρησκεία και να συνεργαστεί για το καλό της αυτοκρατορίας. Η αντεπίθεση αυτή συντηρήθηκε έναν αιώνα αργότερα από τον επιφανέστερο των νεοπλατωνικών φιλοσόφων, Πλωτίνο (204 - 270).

Στην εποχή όμως του Μεγάλου Κωνσταντίνου και των διαδόχων του, και ο μανιχαϊσμός και ο μιθραϊσμός βρίσκονταν σε εξαρση. Με τη βοήθεια της κρατικής μηχανής, η Εκκλησία επιχείρησε τη μεγάλη επέμβαση.

Η αρχαιοελληνική πρωτοχρονιά συνέπιπτε με την αρχή της άνοιξης, όταν σηματοδοτούσε το ξανάνιωμα και τραγουδούσε τη ζωή η νέα βλάστηση, αν και οι Αθηναίοι ξεκινούσαν τη χρονιά περίπου τον δικό μας Ιούλιο (Εκατομβαιών). Κι όλοι ήξεραν ότι τέλη Φεβρουαρίου με αρχές Μαρτίου (στη γιορτή των Ανθεστηρίων), ο Άδης μένει ανοιχτός κι οι ψυχές βγαίνουν στην επιφάνεια, ενοχλούν τους ζωντανούς και μαγαρίζουν τις τροφές. Οι Αθηναίοι έκαναν χίλια κόλπα για να κρατήσουν τις ψυχές μακριά κι όλη μέρα μουρμούριζαν «θύραζε, Κήρες, ουκέτ' Ανθεστήρια!».

Οι Ρωμαίοι ξεκινούσαν τη χρονιά την 1η Μαρτίου. Τότε ήταν που αποφάσιζαν οι νεκροί τους να βγουν από τους τάφους και ν' αρχίσουν το σεργιάνι στα παλιά τους λημέρια. Από τις εννιά του μήνα, οι Ρωμαίοι οργάνωναν νυχτερινές γιορτές (λεμούρια ή λεμουράλια) για να τους εξευμενίσουν και να τους πείσουν να επιστρέψουν στον Άδη. Ανάλογα έθιμα είχαν και οι αρχαίοι Πρώσοι, Νορμανδοί, Ιρλανδοί κ.λπ. Στις σκανδιναβικές χώρες, μάλιστα, τους άφηναν τη νύχτα φαγητό μπας και το φάνε, ευχαριστηθούν και πάσουν να ενοχλούν.

Στα 153 π.Χ., αποφασίστηκε οι ανώτατοι άρχοντες του ρωμαϊκού κράτους να αναλαμβάνουν τα καθήκοντά τους την 1η Ιανουαρίου. Από την ίδια χρονιά, η πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε στην ίδια μέρα. Η Καππαδοκία της Μικράς Ασίας, όπου και η Καισάρεια, κατακτήθηκε από τους Ρωμαίους το 17 μ.Χ. Μαζί με την πρωτοχρονιά, μεταφέρθηκε εκεί και η εποχή που οι ψυχές των νεκρών βγαίνουν στη γη σεργιάνι. Μασκαρεύονταν μάλιστα και πείραζαν τους ζωντανούς που κανονικά δεν έπρεπε να κυκλοφορούν στους δρόμους. Στην Καππαδοκία πίστεψαν πως απαλλάσσονται από αυτόν τον μπελά στις 8 Ιανουαρίου.

Με την επικράτηση του χριστιανισμού, η πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε στις 6 Ιανουαρίου, ημέρα των Φώτων και της πνευματικής γέννησης του Χριστού. Η εμφάνιση του Θεανθρώπου ήταν ένας καλός λόγος για να πάρουν δρόμο οι ψυχές των νεκρών. Εξαφανίζονταν, λοιπόν, στις 6 κι όχι πια στις 8 του Ιανουαρίου. Όμως, η χριστιανική θρησκεία είχε να παλέψει και με τις βαθιά ριζωμένες αρχαίες δοξασίες που αποδεικνύονταν πολύ πιο επικίνδυνος εχθρός από τους παλιούς αυτοκράτορες των εποχών των διωγμών. Ο κύριος αντίπαλος, ο Μίθρας, ήταν ο ανίκητος θεός Ήλιος του οποίου τη γέννηση γιόρταζαν οι πιστοί του στις 25 Δεκεμβρίου.

Στα 354, η χριστιανική εκκλησία της Ρώμης διαχώρισε τη γέννηση από τη βάπτισή του Χριστού και καθιέρωσε την 25η Δεκεμβρίου ως ημέρα των Χριστουγέννων. Ο Χριστός έγινε ο Ήλιος που φέρνει το φως στον κόσμο και με τη γέννησή του ξεκινά η νέα χρονιά. Η χριστιανική πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε στη μέρα αυτή. Όμως, φως σημαίνει ζωή. Χριστός σημαίνει ανάσταση. Κάτω, στον Άδη, κάτι έπρεπε να γίνει με τις ψυχές των νεκρών.

Η Γη δεν μπορεί να στέκεται στο κενό. Κάπου πρέπει να στηρίζεται. Και φυσικά, το στήριγμά της δεν μπορεί να είναι άλλο από ένα δέντρο. Υπάρχουν, όμως, και κάποια δαιμονικά, περίεργα όντα. Μοιάζουν με τους ανθρώπους αλλά είναι μαύροι, τριχωτοί κι άσχημοι και πολύ ψηλοί, με κόκκινα μάτια, πόδια τράγου και φορούν σιδερένια παπούτσια. Δε μοιάζουν ακριβώς με τις ψυχές των νεκρών αλλά κρατούν ένα τεράστιο πριόνι κι όλο τον χρόνο κόβουν το δέντρο, να γκρεμίσουν τη Γη. Πάνω που κοντεύουν να τα καταφέρουν, γεννιέται ο Χριστός, οπότε το δέντρο ξαναγίνεται, τα δαιμόνια μανιάζουν, βγαίνουν στη γη κι αρχίζουν να ξεσπάνε στους ανθρώπους. Είναι οι καλικάντζαροι που έρχονται 25 Δεκεμβρίου, μπαίνουν στα σπίτια από την καπνοδόχο, κατουρούν τη φωτιά, μαγαρίζουν τα φαγητά, καβαλικεύουν τους ανθρώπους στους ώμους, βγαίνουν στον δρόμο και πειράζουν τους διαβάτες κι όλα αυτά ως τα Φώτα, οπότε ξαναγυρνούν κάτω από τη Γη και ξαναπιάνουν το πριόνι να κόψουν το δέντρο.

Ο Μέγας Βασίλειος ήταν 24χρονος νεαρός, όταν αποφασίστηκε η γέννηση του Χριστού να γιορτάζεται στις 25 Δεκεμβρίου. Γεννήθηκε το 330, χρονιά που η οικουμένη είχε στραμμένο το βλέμμα της στα εγκαίνια της νέας πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας: της Κωνσταντινούπολης. Ανήκοντας σε πλούσια οικογένεια, μπόρεσε να σπουδάσει στην πατρίδα του Καισάρεια, στην ανερχόμενη Κωνσταντινούπολη αλλά και στην Αθήνα που τότε ακόμα διατηρούσε σχεδόν ακέραιο το αρχαίο της μεγαλείο. Διδάχθηκε φιλοσοφία, αστρονομία, ρητορική κι άλλες επιστήμες και βάλθηκε να ταξιδεύει. Γνώρισε την Αίγυπτο, τη Συρία και την Παλαιστίνη κι επέστρεψε στην πατρίδα του πλούσιος σε γνώσεις κι εμπειρίες. Εκεί, μοίρασε την περιουσία των γονιών του στους φτωχούς, εγκατέλειψε γι' άλλη μια φορά την πόλη του και πήγε καλόγερος στον Πόντο. Χειροτονήθηκε πρεσβύτερος. Στα 370, όταν πια ήταν σαράντα χρόνων, εκλέχθηκε επίσκοπος Καισάρειας.

Η φήμη του ως φωτισμένου, φιλόανθρωπου και μαχητή της ορθοδοξίας απλώθηκε σύντομα παντού. Από τους ελάχιστους ιερωμένους που μπόρεσαν να συνδυάσουν τη διδασκαλία της χριστιανικής θρησκείας με το μεγαλείο της ελληνικής αρχαιότητας, προέτρεπε τους νέους να διαβάζουν τα αρχαία ελληνικά κείμενα κι άφησε παιδαγωγικό σύγγραμμα με τίτλο «Προς τους νέους, όπως εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων».

Στα 49 του, ανήμερα της 1^{ης} Ιανουαρίου του 379 μ.Χ. έκλεισε τα μάτια του για πάντα. Η Καισάρεια, η μεγαλούπολη των 400.000 κατοίκων, που τον γέννησε και τον ανέθρεψε, βυθίστηκε στο πένθος. Ο Βασίλειος έμελλε να γίνει θρύλος.

Στα 1582, ο πάπας Γρηγόριος επέβαλε την ημερολογιακή μεταρρύθμιση καθιερώνοντας το νέο ημερολόγιο, που διόρθωνε το παλιό του Ιουλίου Καίσαρα. Μίθρας, λεμουράλια και οι ειδωλολατρικές δοξασίες του παρελθόντος είχαν πια σβήσει. Η χριστιανική πρωτοχρονιά μεταφέρθηκε πάλι στην 1η Ιανουαρίου με τον Χριστό να εξακολουθεί να γεννιέται στις 25 Δεκεμβρίου και να βαπτίζεται στις 6 Ιανουαρίου σκορπώντας τρόπο στους καλικάντζαρους.

Έτσι όμως, ο Άγιος Βασίλειος βρέθηκε να πεθαίνει Πρωτοχρονιά. Η φιλανθρωπία και η φροντίδα του για τη μόρφωση των νέων τον είχαν ήδη κάνει σεβαστό κι αγαπητό στον λαό. Η συγκυρία του θανάτου ανήμερα της 1ης του νέου έτους τον μετέφερε στον χώρο του θρύλου. Η Εκκλησία τον ονόμασε Μέγα και τον ανακήρυξε άγιο. Στη λαϊκή φαντασία, όμως,

έγινε ο «Άγιος Βασίλης», μοναδικός ευπρόσδεκτος επισκέπτης από την καμινάδα. Οι ρωμαϊκές καλένδες των σπονδών στον Ιανό (απ' όπου και ο Ιανουάριος) αντικαταστάθηκαν από τα κάλαντα, καθώς «άγιος Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία» και γίνεται «φορέας και χορηγός των ευχών και της ευλογίας, την οποίαν ο άνθρωπος (στην αρχή μιας νέας περιόδου) προσδοκά και ελπίζει από τον δοτήρα των αγαθών, τον Θεόν» (Γ.Α. Μέγας). Και φυσικά προσπαθεί να τον δελεάσει προσφέροντάς του τιμητικά κομμάτι από την έτσι κι αλλιώς δική του «βασιλόπιτα».

Στο πρόσωπό του Αι Βασίλη συγχωνεύτηκαν αρχαίες μνήμες, έθιμα ξένων λαών, δυτικές συνήθειες και λαϊκές δοξασίες και δημιούργησαν τον άξιο συμπρωταγωνιστή των εορτών του Δωδεκαήμερου. Που αρχίζει με τη γέννηση και τελειώνει με τη βάπτισή του Χριστού αλλά κυριαρχείται από την εύθυμη μορφή του Αϊ Βασίλη που φέρνει δώρα κι ελπίδες για μια καλύτερη χρονιά. Αλλωστε, για τον λαό, Χριστός και Αϊ Βασίλης τα κουβεντιάζουν κάπου κάπου:

Ταχιά ταχιά 'ν' αρχιμηνιά, ταχιά 'ν' αρχή του χρόνου,

ταχιά 'ν' όπου προπάτηξεν ο Κύριος στον κόσμο,

κ' εβγήκεν κ' εχαιρέτηξεν όλους τους ζευγολάτες.

Ο πρώτος που χαιρέτηξεν ήταν ο άγιος Βασίλης.

- Καλώς τα κάνεις, Βασιλειό, καλόν ζευγάριν έχεις.

- Καλό το λες, αφέντη μου, καλό και βλογημένο...

Και βέβαια είχε ζεμένα βόδια ο άγιος Βασίλης. Όχι μόνο στη μικρασιατική Καισάρεια αλλά και σε ολόκληρο τον ελληνορωμαϊκό κόσμο αγνοούσαν την ύπαρξη του ελκήθρου και των τaráνδων που το σέρνουν κουβαλώντας τον Σάντα Κλάους. Ο δικός μας ο Αϊ Βασίλης ήταν και παραμένει πρώτ' απ' όλα άνθρωπος. Εκείνοι που μπερδεύουν λιγάκι την κατάσταση, είναι οι καλικάντζαροι. Που και οι ίδιοι τα βρίσκουν σκούρα, όχι μόνο επειδή τους εξαφανίζει κάθε χρόνο ο Χριστός αλλά κι επειδή τους χάλασαν το πρόγραμμα. Άλλο είναι να βγαίνεις και να βολτάρεις στη γη την άνοιξη κι άλλο μες στο καταχείμωνο, επειδή κάποιοι βρήκαν βολικό ν' αλλάξουν την πρωτοχρονιά. Ας μην ξεχνάμε ότι ο κόσμος του Βασιλείου του Μεγάλου ήταν ο κόσμος της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας. Τότε συνέβησαν όλα.

(τελευταία επεξεργασία, 5.1.2013)